

Dvakrát o Petru Rákosovi

Tamás Berkes

Neúnavná slova

Nedávno vydaný výbor studií Petra Rákose přináší dosud nejucelenější přehled o celoživotním díle tohoto pražského vědce maďarského původu zesnulého v roce 2002.¹ Publikace splácí jistý dluh, neboť za autorova života český výbor z prací nikdy nevyšel, přestože počet jeho publikací v češtině jen sotva zaostává za množstvím statí, jež publikoval maďarsky. Evžen Gál, Rákosův věrný žák, jehož péčí celý svazek vznikl, vycházel z autorovy vlastní náčrtkovité koncepce z roku 1999, kterou doplnil do výsledné podoby, a sjednotil nejrůznější verze českých a maďarských textů. Výbor je uspořádán na základě tematických celků vycházejících ze tří dřívějších maďarských svazků Rákosových studií:² za teoretickými studii jsou zařazeny literárněhistorické články s maďarskou tematikou určené českým čtenářům, následují dva cykly zabývající se historickými vazbami obou národů, po nich eseje a publicistika dotýkající se veřejného života a konečně osobní zpověď „Být kantorem“, jež obsáhlý svazek uzavírá.

Rákosova literárněteoretická tvorba je pevně zasazena do kontextu české vědy. Patřil ke generaci, která byla seskupena kolem časopisu *Orientace*, vycházejícího v letech 1966–1970, a která za svůj hlavní úkol na poli teorie považovala prezentaci zahraničních škol, respektive oživení českého strukturalismu, jeho další rozvíjení a „zpřístupnění“. (Náleželi sem mimo jiné tak významní odborníci jako Květoslav Chvatík, Miroslav Červenka nebo Milan Jankovič.) V souladu s tím svazek obsahuje čtyři nejdůležitější, původně česky psané Rákosovy teoretické statě: studii nastolující otázku literární axiologie („K otázce literárního hodnocení“), rozsáhlý rozbor odkazu anglosaské „nové kritiky“ („Kritický výklad amerického New Criticism“), doslov k Auerbachově dílu *Mimesis*, stejně jako úvod k české antologii maďarské literární teorie, kterou autor vydal v roce 1987 („Prolegomena k literární odbornosti“). Nejzajímavější z těchto prací je ve své době průkopnická stu-

1 RÁKOS, Petr: *Neúnavná slova. Filologova lyrika*. GÁL, Evžen (ed.) Praha: Academia, 2011.

2 RÁKOS, Péter: *Tények és kérdőjelek*. Bratislava: Madách, 1971; RÁKOS, Péter: *Az irodalom igazsága*. Bratislava: Madách, 1987; RÁKOS, Péter: *Prágai őrjárat*. Bratislava: Kalligram, 1995.

die z roku 1967, jež se prostřednictvím vyčerpávajícího zpracování dobové mezinárodní odborné literatury věnuje otázkám hodnocení literárního díla.

Autorův postoj v šedesátých letech lze ukázat na tom, že ve své doprovodné studii ke známé Auerbachově knize chápe tendenci kladoucí důraz na dílo („dílocentrismus“) jinak než strukturalistická tradice. Výchozí bod je rovněž u Rákose samozřejmě jazykové povahy, autor však neschvaluje ztotožňování literárního díla s textem neboli to, že literatura je ve všech svých formách událostí jazykovou a dílo je možné chápat pouze jako jazykový útvar. V souvislosti s představiteli nové kritiky hovoří autor s uznáním o „imanentním“ přístupu považujícím umělecké dílo za „ontologickou jednotku“, nicméně odmítá jeho strohé aplikování, v jehož důsledku dochází s ohledem na formu existence literárního díla jen ke snižování role autora a čtenáře. Z odkazu nové kritiky a strukturalismu, jehož si Rákos velmi váží, činí podobně jako právě se formující recepční estetika rozhodující krok k vytvoření své vlastní hodnotové teorie. Podle té vzniká podklad pro literární hodnocení v rovině významové, nicméně v oblasti literatury plní „významy“, které „spoluvytvářejí strukturu nejen svými vzájemnými relacemi, nýbrž svou významovou podstatou“, rovněž funkci „znaku“ (s. 137–138). Hodnota zároveň spočívá ve vztahu čtenáře a díla a je vědomé povahy, neboť se rodí pouze tam, kde ji někdo „ověřuje“ (s. 129, 132). Toto pojetí zapojuje hodnotu do mechanismu paměti, představitosti a myšlení a neodpoutává ji od čtenářova způsobu vnímání skutečnosti. V souvislosti s odhalováním komplikovaného vzájemného vztahu uměleckého díla a skutečnosti, ve kterém se dílo stává součástí skutečnosti, cituje studii Jana Mukařovského z roku 1936: „Umělecké dílo se objevuje koneckonců jako skutečný soubor mimoestetických hodnot a jako nic jiného než právě tento soubor. [...] Zeptáme-li se v této chvíli, kde zůstala estetická hodnota, ukáže se, že se rozplynula v jednotlivé hodnoty mimoestetické a není vlastně ničím jiným než úhrnným pojmenováním pro dynamickou celistvost jejich vzájemných vztahů.“³ Za konkluzi Rákosovy argumentace lze považovat to, že hodnocení díla přihlíží jako k jednomu z komponentů estetické struktury rovněž k „pravdivosti“ díla (s. 142). O hodnotě v díle vyjádřených významů však rozhoduje poznávací akt: „[...] vztah a stanovisko hodnotícího subjektu je bází literárního hodnocení, třebaže samy o sobě nejsou ještě literárním hodnocením.“ (tamtéž) Pozoruhodné na této argumentaci je tedy to, že se nejdříve hodnota podílí na utváření významu, a nikoliv naopak.⁴

3 MUKAŘOVSKÝ, Jan: Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty. In: MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Studie z estetiky*. Praha: Odeon, 1966, s. 51.

4 Podobné stanovisko zastává ve své studii napsané rovněž koncem šedesátých let i Endre Bojtár, jehož stať Petr Rákos později také přeložil pro jím sestavenou antologii maďarské literární teorie: BOJTÁR, Endre: Hodnota a hodnocení literárního díla. In: RÁKOS, Petr (ed.): *Teorie literatury v zrcadle maďarské literární vědy*. Praha: Odeon, 1986, s. 308–325.

Doplněním strukturalistické tradice tak Rákos dospěl již na konci šedesátých let k pojmu subjektivní hodnoty, jež se postupně utváří ve čtenářově vědomí. Tady se však zastavil. Další vývoj mezinárodní literární vědy v podobě přerušení vztahu literárního díla ke skutečnosti a rozmělnění jedinečného díla v moři intertextuality již následovat nechtěl. Ve své poslední teoretické stati vydané v roce 1987 dochází k následujícímu závěru: „Výsledkem velkého ‚dílocentrického‘ proudu v literární teorii byl spíše poznatek, že každé zkoumání ‚samotného díla‘ vede někam mimo dílo, nejen k autorovi a konzumentovi, ale dál a dál do sféry mimoliterární.“ (s. 30)

Od sedmdesátých let se okruh teoretických otázek u Rákose čím dál více zužuje na (jím vytvořený) pojem *literární odbornosti*. Termín literární věda mu nejspíš připadal až příliš ambiciózní. Tuto přeměnu vysvětlují kromě autorovy skeptické natury minimálně dva další důvody. Rákos bezpochyby chápal, že estetické hodnoty vznikající při četbě určitého literárního díla nelze porovnávat pouze na základě přísně vědeckých kritérií. Jeho celoživotní činnost byla zároveň stmelována snahou napomáhat recepci maďarské literatury v českých zemích. V tomto duchu vznikaly jeho literárně-historické studie, které si už tím, že promlouvaly k cizím čtenářům, nutně vyžadovaly zachování hodnotícího postoje. Rákosovo dílo se v tomto bodě opět pojí k výše pojednanému paradoxu, podle kterého teoreticky nelze hovořit o objektivitě hodnotícího procesu, zatímco v praxi je nutné hodnocení znovu a znovu provádět. Za tímto účelem si vytvořil osobitý esejistický žánr s úzkostlivým akcentem na odbornost, ve kterém vycházel z požadavku „soustředěného“ nebo „těsného“ čtení (*close reading*) (s. 68) a soustavným tázáním se pomalu prodíral k objektivitě, která je podle jeho přesvědčení relativní a v neustálém pohybu.

Rovněž ve své tvorbě literárněhistorické a kritické byl Petr Rákos přesvědčen o tom, že výsledek každého myšlenkového procesu je *a priori* dán volbou metod, citlivým ohmatáním pojmů. V souladu se svým anglosaským vzděláním zkoumal pod drobnohledem empirická fakta, ovšem s tím dovětkem, že pojem fakt není ani zdaleka tak samozřejmý. Byl si vědom toho, že naivní konstatování faktů nepřihlíží k distinkci jejich různorodých statusů. Ve svých studiích a esejích se jakoby v rozpravě se sebou samým i se čtenářem dobírá interpretace zkoumaného díla. Současně s tím vede čtenáře k tomu, že jakákoliv interpretace je přijatelná jen v určitých mezích. Tyto meze nelze přesně určit, ale zde je podstatný sám princip – totiž to, že správná interpretace má svůj odborný rámec.

Nedávno vydaný svazek může poskytnout samozřejmě pouze úzký průřez autorovou tvorbou na poli historie maďarské literatury. Většina z publikovaných studií – stejně jako v případě prací teoretických – se řídí českým rukopisem Rákosovy doktorské disertace k získání titulu DrSc. z roku 1987 (*Teoretický a praktický model pražské literární hungaristiky*). Tento korpus je

doplněn několika esejí a vynikajícími doslovy, které zasazují do českého kontextu Rákosovy nejoblíbenější maďarské autory. Do tohoto okruhu patří Madách se svou *Tragédií člověka*, Ady coby věčně „rozpolcený“ bojovník proti zaostalosti své domoviny, Németh, který se při svých horlivých snahách o osvětu národa občas dostal také na scesti, stejně jako Márai, košický rodák a velký maďarský emigrant. Tyto práce jsou zacíleny zčásti na maďarské, zčásti pak na české čtenáře, všechny však představují obohacení i pro českou literární vědu.

Doslov Evžena Gála trefně využívá Rákosova pojmosloví při nástinu jeho myšlenkového světa: zkoumá jeho „statiku“ a „dynamiku“ (tedy konstantní a proměnlivé prvky), tak jako to v šedesátých letech činil sám Rákos při svých analýzách poezie Endre Adyho. Oprávněnost tohoto postupu podtrhuje fakt, že vnitřní členitost Adyho celoživotního díla, struktura jeho idejí a jejich samohybná síla Rákose jako hlavní téma, ba přímo jako zhuštěný životní postoj zásadně ovlivňovaly při utváření jeho světonázoru. Adyho poezie, jež je z důvodu mnohotvárnosti literárního a politického kontextu takřka nepřeložitelná do cizího jazyka, bývá trochu zjednodušeně představována jako oscilace mezi „dekadentním“ a „revolučním“ pólem a její autor jako představitel vášnivě individualistické a zároveň sociální lyriky promlouvající přímo biblickou silou. Zosobňuje moderního člověka s rozpolcenou myslí, který se zmítá mezi titánským sebezbožňováním a temným nihilismem, a současně je prorokem, jenž zvěstuje i oplakává maďarské tragédie dvacátého století. Zatímco proklíná svůj milovaný národ („Moháče nám třeba“), s heslem „ale přece“ se vzpíná k jakési transcendentní naději. V očích Rákose je Ady jedinečným, geniálním básníkem, jehož kultovní osobnost je zároveň pregnantním příkladem osudu jednoho ze směrnatných typů maďarského intelektuála. Ba co víc, skrze jeho osobu lze maďarskou literaturu nejen přiblížit zahraničním (v tomto případě českým) čtenářům, ale může hrát rovněž významnou roli z hlediska odstraňování negativních předsudků o Maďarech.

Rákosova maďarská témata tak českého čtenáře uvádějí na pole jiskřivých protikladů maďarského duchovního života. V jeho centru spatřuje autorský postoj, jenž proti zoufalému materiálnímu a duchovnímu stavu společnosti staví vzdorný triumf uměleckého počínu. Rákosovi nejoblíbenější autoři byli zároveň hlasateli národní sebekritiky. Jeho studie o časopise *Nyugat* (Západ) založeném v roce 1908, původně úvod k jím sestavené antologii, představuje časopis jako vlajkovou loď literární moderny. Rákos v ní vyváženě dává sdělení informativního a hodnotícího rázu, díky čemuž jeho výklad odpovídá zevrubnému přístupu maďarské literární vědy, a zároveň nabízí pevné opory také českému čtenáři. Mezi řádky je však cítit také jeho vlastní názor: „*Nyugat* to byla jednota i rozmanitost: jednota v rozmanitosti a rozmanitost v jednotě,“ jež zahrnuje i vzájemně protikladné směry

a jejímž „jediným měřítkem je umělecká úroveň“ (s. 180). Zdůrazňuje, že „jejich modernost lze měřit a hodnotit pouze v poměru k tomu, proti čemu se vzepřeli“ (s. 183). Vlastní umělecké přesvědčení zavazovalo prvního šéfredaktora časopisu *Ignota* ke službě literatuře oproštěné od politiky, přesto „musel celý svůj život předurčený pro věž ze slonoviny strávit v zákopech“ (s. 182). Autoři *Nyugatu* – Ady, Babits, Móricz, Kosztolányi a další – ztělesňovali ono „druhé“, „lepší“ Maďarsko: v kontrastu se zkostnatělým uvažováním a autoritářským nacionalismem vládnoucích konzervativních kruhů reprezentovali „duchovní reformu“, „jiné myšlení“, šíří svobody.

Odborně o národních stereotypch

Petr Rákos nevyjádřil souvisle své myšlenky o představě či pojmu národa, jenž se dá interpretovat tolika rozmanitými způsoby (a přichází nám na jazyk příliš lehkou: jakoby nás sváděl k hochštaplerství). Dobře věděl, že tento pojem se nedá bezprostředně uchopit, ale skrývá vědomý fakt, který se týká tisíců různých realit a nejenom že se mění v čase, ale jeho složky do sebe zapadají v nejrůznějších strukturách. Víme, že Petr Rákos měl co říci na toto téma, a to v první řadě z *metodologického hlediska*. Byl přesvědčen, že výsledek každého myšlenkového pochodu je předem určen volbou metod, přesným prozkoumáním každého pojmu, ať už je řeč o literatuře nebo jiných formách společenského vědomí. Požadavek na odbornost znamená skeptickou výchozí pozici: nedokážeme sice uspokojivě zodpovědět každou otázku, která se objeví, ale kritickým vytríděním pojmů a vyloučením omylů máme možnost zúžit myšlenkové pole, v němž můžeme vynášet platné výroky. Kritický postoj Rákose přitom nikdy nepůsobil urážlivě, protože jej doprovázelo i pochopení, tolerance a velká empatie. Neoddával se kritice ideologií v tom smyslu, že by zkoumal nacionalismus například z pohledu společenské funkce nebo z pohledu falešného vědomí jako ideologickou konstrukci, protože v souladu s metodologickým pojetím svého anglosaského vzdělání zkoumal velmi podrobně empirická fakta.

V posledním desetiletí svého života vycházel právě z tohoto pojetí, když napsal knížku s názvem *Národní povaha naše a těch druhých*, které dal následující výmluvný podtitul: *Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*.⁵ Téma jej, jak říká v úvodu, zajímá „již dobrého půl století“ a není těžké nalézt v předivu jeho starších textů k tomu se vztahující poukazy. Stál na hranici dvou kultur, jeho vnímavost a snaha o vyšlapání cestičky pro pochopení a přijetí obou se jeví být skoro přirozenou. Ke vzniku této knížky

5 RÁKOS, Péter: *Nemzeti jelleg: a miénk és a másoké. Öncsalások és előítéletek mint történelemformáló tényezők*. Pozsony: Bratislava, 2000; RÁKOS, Petr: *Národní povaha naše a těch druhých. Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*. Bratislava: Kalligram, 2001.

nepochybně přispěly příležitost a výzva dané atmosférou devadesátých let: zanikla omezení cenzury a znovu se objevily nejenom tradiční národní předsudky – což se dalo předpokládat –, ale i smýšlení v etnických kategoriích a v interakci s tím i nový druh nacionalismu, který byl v neposlední řadě živěn i lidskou nevědomostí v daných oblastech (tím rozumíme neznalost kultury sousedních národů a dávno definovaných pravd moderních společenských věd).

Rákos mluví z tohoto bohatého okruhu otázek pedantsky pouze o jednom tématu, které zná nejlépe. Přísně stanovuje hranice své čtivé malé knížky, jejímž „předmětem není definice pojmu národ“, nacionalismus nebo „vědomí identity“, ale „image“, neboli „obraz, který si národ vytvoří o sobě a o jiných národech“ (s. 11). A právě tento obraz tvoří podle Rákose stavební kameny „národního charakteru“ nebo „národní konstituce“. Kniha se tedy v podstatě zabývá pochopením formy existence národních specifík, ale k odpovědím na otázky dochází až po dlouhé cestě plné jemných distinkcí. Právě tento předem promyšlený, rozvážný postup je nejprůhlednější vlastností této knížky.

Vychází z předpokladu, že o existenci „vědomých fakt“ nemůže být pochyb, a „věda, nebo skromněji: teorie je schopna se racionálně přiblížit i k věcem iracionální podstaty“ (s. 12). Pečlivým rozbořením slibuje nastolit „jakýsi pořádek“ a „velký úklid“ ve zmateně pomíchaných pojmech. Zdůrazňuje, že „národní charakter“ je reálným dějintovným faktorem, a proto jej nelze jen tak smést se stolu. Podle jedné z klíčových vět: „Představa o charakteru národa se vytváří vždy ve srovnání s nějakým jiným národem (či národy), vlastní podobizna se rodí v porovnání s obrazem existujícím ve vědomí jiných národů.“ Uvedené příklady jsou zajímavé, v některých případech zábavné. Z faktu, že přízvuk připadá v češtině vždy na první slabiku, odvodil renomovaný sociolog Emanuel Chalupný teorii, podle níž se náhlá vzplanutí českého talentu nepojí s výdrží. Rákos jej necituje, ale vyhledal jsem z ní nejznámější pasáž: „Razili jsme cestu německé reformaci, ale sami jsme brzy couvli; Jan Hus předběhl Luthera, Chelčický Tolstoje a Kanta, Komenský přešel Pestalozziho – ale vůbec nic jsme nedokončili. Ukázali jsme světu finesy moderní válečné techniky, ale sami jsme prohráli na Bílé Hoře. Pronikli jsme do hlubin filosofických problémů – se stejnou rychlostí jako Němci, ale nevydrželi jsme. U nás vzhledem k poklidnému růstu nic nezesílí: velkým dílům, i těm literárním, brzy dojde dech.“⁶ Petr Rákos výstižně píše, že představa vytvořená o české, rychle vzplanoucí a rychle hasnoucí národní povaze se až neuvěřitelně podobá Széchenyiho názoru na maďarské „chvilkové vzplanutí“, nemluvě o tom, že i v maďarštině je slovní přízvuk na první slabice. Ale po absurdním příkladu následuje hned

---

6 Cituje PEROUTKA, Ferdinand: *Jací jsme*. Praha: Fr. Borový, 1934 (2. vyd.), s. 17.

odborný verdikt literárního vědce: Z hlediska moderní stylistiky má každý jazyk svůj styl, ale z toho nevyplývá, že by „styl“ jazyka bezprostředně souvisel se stylem národa.

Rákos se sice až do konce vyjadřuje ohleduplně, ale učení o národní povaze samozřejmě zamítá. „Národní povaha, pokud existuje, je množinou vlastností“; „ani jedna z nich není vybájená, přesto je mezi nimi málo takových, které by se daly považovat za charakteristické“, „často si odporují“. A jinde: „Explicitní formulace ‚národní povahy‘ vedou v převážné míře, pokud ne bez výjimky, k *pseudospecifickým* závěrům.“ (s. 39, 73, 175) Podle autora produkuje naše vědomí stereotypy bez ustání, ale my se musíme mít před těmito neustále se vracejícími pověrami na pozoru a v první řadě musíme podezřívat sami sebe. Domnívá se, že zkostnatělé stereotypy národního charakteru jsou živnou půdou pro představy o národních vlastnostech. Přitom je nemůžeme jako empirický fakt opomíjet, je však dobré zkoumat je pod kontrolou sebekritického myšlení. Tyto jemné distinkce, které si vyžaduje smysl pro odbornost – a v některých případech možná příliš povolné formulace – vedou k tomu, že kritici této knížky docházejí k nejistým, někdy i naprosto rozdílným závěrům. Béla Bíró mluví o profesoru Rákosovi s obdivem a míní, že Petr Rákos věří v existenci „národních specifík“, avšak tento sedmihradský maďarský politolog chápe pojem „specifik“ jinak (*nota bene*: vlastnosti a složky „vzorců chování společnosti“, a dokonce i etnické stereotypy považuje za „závadné“ a „nebezpečné“ pouze v případě vypuknutí konfliktů mezi etniky).⁷ Na to odpověděl Attila Gál v časopise *Prágai Tükör*, a sice že Petr Rákos podle jeho názoru nevěří ani „v existenci národních specifík“, což prokazatelně vyplývá z textu knihy.⁸ Kritik z periodika *Magyar Napló* zase s nelibostí konstatuje, že je Rákos „nakloněn názoru, že národní povaha jako taková neexistuje“, s uznáním však dodává, že autor naproti tomu nepopírá existenci „národního charakteru“.⁹ (Jen pro vysvětlení podotýkám: samozřejmě nepopírá existenci národních specifík, ale národního „charakteru“.)

Z toho všeho vyvozují, že odborné rozlišení mezi pojmy „povaha“, „charakteristika“ a „specifikum“ nedokázali pozorně sledovat ani kritici, tedy čtenáři z povolání, a zahrnuli je až příliš rychle do kontextu vlastního pojetí národa. Tato nepozornost nebo chyba však upozorňuje i na nedokonalost vymezení tématu Rákosovy knížky, vždyť autorovy poznámky o povaze národních specifík se skutečně objevují jen náznakově, jakoby v závislosti rozboru stereotypního myšlení. Samozřejmě po právu, vždyť autor hned od

7 BÍRÓ, Béla: *Nemzet és egyén. Liget*, 2001, roč. 14, č. 4, s. 80–87.

8 GÁL, Attila: „Nemzetek a tükör előtt”. *Prágai Tükör*, 2001, roč. 9, č. 1, s. 13–16.

9 DANCS, Szabolcs: *Az önmeghatározás agresszivitása – létezik-e nemzeti alkat? Magyar Napló*, 2000, roč. 12, č. 3, s. 100–101.

počátku zavrhuje zkoumání dějin ideologie moderního nacionalismu jako něco, co nepatří do jeho kompetence. Takto ale zůstávají otevřené otázky širších souvislostí jeho závěrů. Tím, že v rámci odbornosti, jejíž hranice si sám určil, nepopíratelně dokázal, že vlastnosti přiřazené etnickým společenstvím mají pouhou pseudospecifickou hodnotu, zařadil možnou existenci národní „povahy“ a „charakteru“ jednoznačně do okruhu klamných představ. Virulenci těchto představ však podporuje předpoklad *národních specifík*, jejichž existenci sice ani Rákos nepopírá, ale neurčuje jejich faktický „status“ a dokonce je vylučuje z okruhu svého zkoumání.

Nedorozumění nebo záměrná přeslechnutí faktů vyplývají právě z této okolnosti. K vyjasnění pojmů je informace o (pravděpodobné, možné) existenci národních specifík nedostačující, pokud nezkoumáme hranice tohoto pojmu. Teorie o národních povahách pohrávající si s vlastnostmi je totiž skoro stejně stará jako lidstvo samo, používali ji i autoři antičtí či barokní, ale její mašinerie, zabudovaná do historické filozofie národních specifík, je produktem *romantického nacionalismu*. V našem koutě Evropy udávala v 19. století hlavní tón při tvorbě národů a skrývá mnohem více než pouhý výčet „vlastností“. Toto ideové přesvědčení, postavené na specifíkách, postupuje i posvěcenou tradicí maďarské kultury, je cílovou představou a politickým programem, přes jehož kritické přehodnocení (nebo možná i přes chápavý, ale jednoznačně do minulosti nasměrovaný rozbor) vede cesta k dnešní „dekonstrukci“ národních ideologií. Vymezením faktického statusu „svérázů“ a spolu s tím související zúžení pojmu by pravděpodobně přerušilo informační tok mezi nacionalismem a teorií o národní povaze, což by přispělo k pozitivnější sebereflexi společnosti. Kritika ideologie je tedy nevyhnutelná, i ona je podřízena pravidlům odbornosti. Skrze ni například pochopíme, jaký je v dějinách národů našeho regionu rozdíl mezi pojmy etnikum a národ a že úkazy národních svérázů, které se dají (dovolím si říct: empiricky) zkoumat, jsou historicky určené.

Samozřejmě nemám v úmyslu Petru Rákosovi něco vytýkat, jen osvětluji pozadí napětí, jež je mezi jím zvolenými odbornými hledisky a zvláštním ohlasem na jeho knihu. Dobří znalci jeho životního díla vědí zřejmě mnohem více o jeho osobních názorech a mohou vyrukovat s pasážemi týkajícími se našeho tématu, které se skrývají v jiných jeho textech. V přednášce „Hungarologie: věc a pojem“, publikované poprvé v roce 1986, se nezabýval s elegantní lehkostí například pouze rozбором mylných představ souvisejících s hungarologií, ale na základě vědecké logiky dokázal, že „hungarologie je věda o Maďarech, není to však věda patřící Maďarům“, a z toho vyplývá, že „nemůže být ani řeč o tom, že bychom ji měli považovat za vědu národního sebepoznání“.¹⁰ Připomněl zde povzbudivá slova Tibora Klaniczayho:

---

10 RÁKOS, Petr: *Neúnavná slova*, s. 508. (Srov. RÁKOS, Péter: *Prágai őrjárat*, s. 146.)

„Národní specifika nepochybně existují, ale národní specifikum, to není nic jiného, než určitý odraz historické cesty nějaké společnosti, nějakého národního společenství v rozličných danostech.“¹¹ Rákos k tomu dodává: „Když na tuto větu znovu pohlédnu, asi bych nedokázal bez váhání souhlasit se slůvký ‚nic jiného‘, ale bez výhrad můžeme akceptovat, že je to historicky vzniklý, tedy časově podmíněný jev.“¹²

Originalita rozsáhlého životního díla Petra Rákose pramení z nepřetržité „vzájemné projekce“ mezi českou a maďarskou kulturou, ze střídavého zaostřování pohledu ze dvou různých úhlů. Ze své pozice na pomezí obou kultur se vždy snažil napomáhat přijetí a porozumění, přičemž si po celou dobu udržoval kritický postoj vůči oběma společnostem, k nimž na různých základech nesporně a přirozeně náležel. V jeho komparatistických pracích se mísí chápavý humor poukazující na nedostatečnou míru sebepoznání s přísnou morálkou zakládající se na profesním přesvědčení. Jako zodpovědný občan se v poslední dekádě života bezprostředněji vyjadřoval i k otázkám na rozhraní kultury a veřejného života. Nezamlouvalo se mu bujení divokých výhonků kapitalismu ani oživení etnického nacionalismu, ke kterému došlo v celém našem regionu. Také tyto pozdní statě, ve kterých pozvedá hlas za udržení čistoty naší kulturní paměti, jsou ve svazku hojně zastoupeny. Těsně před smrtí vydal článek „Světová čára Maďarů“, ve kterém nechybí pro Rákose až nezvyklé napětí, ovšem ani obvyklý kultivovaný tón a vytríbená argumentace a v němž autor staví do opozice k rozmachu maďarského pravicového nacionalismu, který se odvolává na domnělé i skutečné křivdy, jež tím pouze rozdmýchává, sebekritický odkaz nejvýznamnějších osobností maďarské vzdělanosti.¹³ Rákos nás upozorňuje na to, že naše vědomí bez ustání produkuje stereotypy a že proti těmto neustále se navracujícím pověrám je nutno mít se trvale na pozoru a nešetřit při tom zejména sebe samé. Každý národ by si měl zamést především před vlastním prahem.

Rezümé

Rákos Péterről két tételben. A Rákos Péter kutató profilját körvonalazó cikk részletesen elemzi a prágai magyar szak egykori vezetőjének *Neúnavná slova* (Fáradhatatlan szavak) című, 2011-ben kiadott posztumusz cseh tanulmánygyűjteményét, valamint utolsó magyar nyelvű könyvét, amely 2000-ben jelent meg *Nemzeti jelleg: a miénk és*

---

11 Tamtéž, s. 510.

12 Tamtéž, s. 510–511.

13 Tamtéž, s. 333–342.

a másoké címmel. A szerző egyaránt számba veszi Rákos elméletírói, irodalomtörténeti és kritikai munkásságát, megállapítva azt, hogy az egész életművet összeköti az a módszertani célkitűzés, amely a fogalmak finom végigkopogetásával közelít a különféle státuszú tudati tények leírásához és értelmezéséhez.